

НОВАЯ “Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”

Уступаюць у дзеянне
1 верасня 2010 года

Актуальнасць:

- абнавіўся слоўнікавы склад беларускай мовы;
- лексіка папоўнілася шматлікімі запазычаннямі;
- на старонках беларускамоўнага друку атрымалі пашырэнне ненарматыўныя арфаграфічныя варыянты

3 гісторыі

- “Правапіс беларускай мовы”, 1934 год
- “Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (1959 год)
- Закон Рэспублікі Беларусь “Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі” (23 ліпеня 2008 г. №420-З, уступае ў сілу з 1 верасня 2010 года)

Літаратура

- **Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі.** – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.
- Іўчанкаў, В.І. Пра змены ў беларускім правапісе / В.І. Іўчанкаў // Беларуская мова і літаратура. – 2009. – № 1. – с. 3-10.
- **Куліковіч, У.І. Новае ў беларускай арфаграфіі. Правілы. Заданні. Тэсты. Слоўнік : вучэбны дапаможнік / У.І. Куліковіч.** – Мінск : Новое знанне, 2009. – 104 с.
- Лукашанец, А. Вывучаем новыя правілы беларускага правапісу / А. Лукашанец, Л. Кунцэвіч, І. Кандраценя // Роднае слова. – 2009. – № 1-9.

§ 2. Літары о, ё

1. Літара о пішацца толькі пад націскам:

шоўк, ко□лас, мо□ва,

дэпо□, во□дар,

о□да, о□рдэн,

То□кіа, Ватэрло□а.

Заданне 1. Запішыце словы ў адпаведнасці з новым правілам

- Більбао
- Ватэрлоо
- Галілео Галілей
- Кастэліо
- Кюрасао
- Макао
- Мао
- Мантэвідэо
- Мадэра

§ 3. Літары э, е

2. На канцы запазычаных нязменных слоў, а таксама ўласных імён і геаграфічных назваў пасля зычных, акрамя л, к, пішацца э: *купэ* □, *рэзюмэ* □, *рэнамэ* □, *кафэ* □, *галіфэ* □, *кашнэ* □, *кабернэ* □, *фрыкасэ* □, *плісэ* □, *каратэ* □, *дэкальтэ* □; *Стру* □*вэ*, *Мерымэ* □, *Эйвэ* □, *Хасэ* □, *Мо* □*рзэ*, *Табі* □*дзэ*, *Брыгва* □*дзэ*, *Каба-Ве* □*рдэ*, *Душанбэ* □, *Сан-Тамэ* □; **але:** *са* □*льта-мартэ* □*ле*, *філе* □, *камюніке* □, *піке* □.

§ 4. Перадача акання на пісьме

б. Ненаціскныя фіналі *-эль, -эр* у запазычаных словах перадаюцца як *-аль, -ар*: шні'цаль, шпа'таль, мі'таль, фо'рталь, ка'рцар, грэ'йдар, лі'дар, камп'ю'тар, пэ'йджар, рэйсфе'дар, эспа'ндар, тэ'ндар, о'рдар, ме'неджар, фарва'тар, а'льма-ма'тар, кра'тар, прэсві'тар.

Ненаціскныя фіналі *-эль, -эр* ва ўласных імёнах іншамоўнага паходжання перадаюцца нязменна: Ландэр, Одэр, Пітэр, Юпітэр.

Заданне 2. Запішыце словы ў адпаведнасці з новым правілам

- рэзюме і рэзюмэ
- рэнаме і рэнамэ
- фрыкасе і фрыкасэ
- шымпанзе і шымпанзэ
- эсе і эсэ
- Хасе і Хасэ
- Фрунзе і Фрунзэ
- Думбадзе і Думбадзэ
- Душанбе і Душанбэ

Заданне 3. Запішыце словы ў адпаведнасці з новым правілам

- ордэр
- стартэр
- пінчэр
- трэйдэр
- плотар і плотэр
- тынэйджэр
- постар і постэр
- тэндэр
- правайдэр
- фарватэр
- прынтэр
- філістэр
- пейджар, пейджэр пэйджэр, пэйджар
- фламастэр
- рэйдэр
- фюрэр

§ 5. Правапіс літар а, о, э ў складаных словах

1. Літара **о** захоўваецца ў складаных словах, першай часткай якіх з'яўляюцца слова-, што-, фота-, мота-: словафо'рма, словатво'рчасць; штодзённы, штоме'сяц, штого'д; фотазды'мак, фотако'пія, фотаплёнка, фотака'мера, фотавы'стаўка і г.д.; **але**: фатагра'фія і вытворныя ад яго; мотаго'нкі, мотакро'с, мотаспо'рт і г.д.; **але**: матаво'з, матацы'кл і вытворныя ад іх.
2. **Заўвага**: Згодна з новымі правіламі, у складаных словах лічэбнік *сто* заўсёды мае форму ста: станожка, стаметроўка, стагалосы

§ 6. Перадача якання на пісьме

Новае ў правіле

1. Галосныя *e, ё ў* першым складзе перада націскам абазначаюцца на пісьме літарай *я*: *зе'млі – зямля', зе'лень – зялёны, се'м'і – сям'я', сёлы – сяло', сёстры – сястра', вёслы – вясло', вёска – вяско'вы, е'лка – ялі'на, е'здзіць – язда', ёмкі – ямчэ'й, ёрш – ярша', лён – ляно'к, мёд – мядо'к, дзе'нь – дзянёк, лес – лясны', снег – снягі', ве'цер – вятры', сце'ны – сцяна', дзе'вяць – дзя'вя'ты, дзе'сяць – дзя'ся'ты, сем – сямна'ццаць, во'сем – васямна'ццаць, це'церуко'ў – це'цяр'у'к, перане'сці – перан'ясу'. А таксама *пяцьдзясят, шэсцьдзясят*.*

§ 7. Правапіс *е, ё, я ў* складаных словах

Новае ў правапісе

1. У першай частцы складанага слова літара *е* захоўваецца незалежна ад таго, на якім складзе націск у другой частцы: *сенакасі'лка, серпадзю'б, верхнеазёрскі, белабры'сы, землетрасе'нне, светапо'гляд, свежавы'мыты, свежамаро'жаны, сенажа'ць.*

Калі першай часткай складаных слоў з'яўляецца аснова *велік-/вялік-*, напісанне літар *е* або *я* залежыць ад таго, які склад у другой частцы націскны: калі першы — пішацца *е*, калі другі — пішацца *я*: *велікаду'шны, велікару'скі, велікаму'чанік, велікасве'цкі; Вялікабрыта'нія, вялікадзяржа'ўны, вялікагало'вы.*

Заданне 4. Устаўце прапушчаныя літары і абгрунтуйце іх выбар

- Турн...,
- дз...вятка,
- Жодзін...,
- с...мнаццаты,
- кат...т,
- шымпанз...,
- кано...,
- імпрэсары...,
- шэсцьдз...сят,
- Антары...,
- сальфеджы...,
- характ...рыстыка

Заданне 5. Адрэдагуйце сказы ў

адпаведнасці з новымі правіламі напісання галосных.

1. Мужчына дастаў хусцінку, працёр пенсне, паправіў на шыі белае новае кашне і пакрочыў далей па вуліцы Фрунзе.
2. Каманда нашага горада ніколі не была аўтсайдэрам у спаборніцтвах па камп'ютэрных гульнях.
3. Брат Антоніо працаваў менеджэрам па продажы скутэраў у Рыю-дэ-Жанейра.
4. Познім вечарам Хасе вырашыў прызначыць сустрэчу сябрам-аднадумцам у кафетэрыі на ўскрайку горада Мантэвідэо.
5. Рэйнджэр з цікавасцю прачытаў рэзюме будучага супрацоўніка.
6. Толькі пасля таго, як пад малюнкам паставіла фламастэрам подпіс і апошняя дзяўчына, шумная кампанія накіравалася на радэо.
7. Трыо баяністаў з Беларусі сталі лаўрэатамі музычнага конкурсу ў Ватэрлоо.
8. Калі да дзясяці дабавіць восям, атрымаецца васемнаццаць.
9. Да прыстані павольна падплыў ліхтэр.
10. Машыну для ўшчыльнення і апрацоўкі цэментна-бетоннага пакрыцця дарогі прынята называць фінішэр.

§ 9. Спалучэнні галосных у запазычаных словах

1. Калі спалучэнні **іо**, **йо** вымаўляюцца як два склады, тады яны на пісьме абазначаюцца:
 - у пачатку слова -- літарамі **іо** пад націскам і **іа** не пад націскам: *іо'н, іо'нны, Іо'сіф; Іані'чнае мора, іані'йцы, іаніза'цыя, Іакага'ма, Іаркшы'р, Іашка'р-Ала', Іаа'н.*
6. Спалучэнне **яа** на пісьме перадаецца: пасля галосных і ў пачатку слова — праз **я**: *раяль, пляяда, сакваяж, лаяльны, Савоя, Малая, Мая, ярус, яхта, ярд, яхант, ятаган*

§ 16. Нескладовае й

3. У сярэдзіне запазычаных слоў, у тым ліку ва ўласных назвах, літара **й** пішацца толькі перад зычнымі: *дызайн, Кландайк, Драйзер, Аіні, лайнер, камбайн.*
- Гукавое спалучэнне зычнага гука [й] з галоснымі ў словах іншамоўнага паходжання перадаецца ётаванымі галоснымі, як і ў словах уласнабеларускіх:
 - на пачатку слова: *Ёфе, Нью-Ёрк;*
 - пасля галоснага ў сярэдзіне слова: *маёр, маярат, маянэз, раён, Аюнскі;*
 - пасля галоснага на канцы слова: *фае, секвоя, Мая, Папая.*

Заданне 6. Запішыце прапанаваныя ўласныя назойнікі па-беларуску

- Миоры
- Фейербах
- Альбион
- Сантьяго
- Кордильеры
- Иоффе
- Йемен
- Йошкар-Ола
- Бокачио

§ 13. Некаторыя спалучэнні ЗЫЧНЫХ

Новае ў правапісе

1. У асобных словах адбылося спрашчэнне груп зычных: спалучэнні **здн, згн, стн, скн, стл, рдн** вымаўляюцца як **зн, сн, нц, сл, рн, рц**, што і адлюстроўваецца на пісьме:
 - **стн – сн**: абласны (параўн.: вобласць), ненавісны (параўн.: нянавіць), капусны (параўн.: капуста), посны (параўн.: пост), гуснуць (параўн.: густы, гусцець); тое ж у запазычаннях: кантрасны (параўн.: кантраст), кампосны (параўн.: кампост), фарпосны (параўн.: фарпост);
 - **скн – сн**: бліснуць (параўн.: бліскаць, бліскавіца, бляск); **але**: віскнуць, націскны

Заданне 7.

Запішыце сказы па-беларуску

1. Контрастность полученного негатива воодушевила сыщиков.
2. Фермеры отдают предпочтение компостному удобрению, которое и дешевле, и эффективнее.
3. В Минске начались работы по замене балластного слоя трамвайных линий.
4. Основной удар врага пришелся по аванпостным укреплениям.
5. Мужчины, которые регулярно пользуются ноутбуками, могут столкнуться с проблемой снижения детородной способности, считают эксперты Нью-Йоркского государственного университета.

§ 15. Нескладовае ў і у складовае

1. Нескладовае ў пішацца згодна з літаратурным вымаўленнем пасля галосных.

Пры чаргаванні [у] з [ў]:

- на пачатку слова (калі гэта слова не пачынае сказ і перад ім няма знакаў прыпынку): *на ўвесь дзень (ад усіх), моцны ўдар (ад удару), хацела ўзяць (хацеў узяць), крыкі «ўра» (крык «ура»), для ўніята (з уніятам), ва ўніверсітэце (перад універсітэтам);*
- на канцы склада: *паў-за, маў-зер, каў-чук, аў-дыенцыя, аў-дыякасета, аў-ра;*

У канцы запазычаных слоў ненаціскае у не скарачаецца: *фрау, Шоу, Ландау, Каратау, Дахау, Цеміртау, ток-шоу, ноу-хау.*

§ 15. Нескладовае ў і у складовае

- Гук [у] **пад націскам** не чаргуецца з [ў]: *да у'рны, Брэсцкая у'нія, піва у'жгарадскае, групоўка ультра, насілі у'нты, чулася у'ханне, аў'л, баў'л, аў'каць, выклічнікі у (у, нягоднікі!), ух (ух ты!), уй (уй, які смешны!).*
- Гук [у] не чаргуецца з [ў] у запазычаных словах, якія заканчваюцца на **-ум, -ус**: *прэзідыум, кансіліум, радыус, страус, соус і вытворных ад іх.*
- Гук [у] на пачатку ўласных імён і назваў заўсёды перадаецца **вялікай літарай У складовае** без надрадковага значка: *ва Узбекістан (для ўзбекаў), на Уральскіх гарах (на ўральскіх дарогах), на Украіне (за ўкраінцаў), за Уладзіміра, каля Уладзіслава, да Усяслава.*

Заданне 8. Укажыце, якую літару – у ці ў трэба ўставіць на месцы пропуску

- юбілейная .. ніверсіяда
- дзяржаўная ...нія
- поўная ...рна
- прыгожыя ...ланы
- пабывалі ў Гвінеі-Біса...
- шчанюкі рызеншна...цэра
- адсвяткавалі меды...м
- арфаграфічная ...ніфікацыя
- сімфанічная ...верцюра

Заданне 9.

Запішыце словы па-беларуску

- аудиовизуальный
- иудей
- Штраус
- Маугли
- Ландау
- Довнар-Запольский
- Чаусский район
- динозавр

§ 8. Змякчальны мяккі

знак

6. Мяккі знак **пішацца** для абазначэння на пісьме мяккасці [н]:

- перад суфіксам -ск- у прыметніках, утвораных ад **назваў** **месяцаў**, якія заканчваюцца мяккім [н'], і назоўніка **восень**: *студзеньскі, чэрвеньскі, ліпеньскі, снежаньскі, восеньскі, а таксама ў суадносных уласных назвах: Чэрвеньскі раён, Ліпеньская школа;*

7. Мяккі знак **не пішацца**:

- у прыметніках з суфіксам -ск-, утвораных ад назоўнікаў на -нь: *конскі (конь), астраханскі (Астрахань), любанскі (Любань), плзенскі (Плзень), чаньчунскі (Чань-Чунь), цяньшанскі (Цянь-Шань).*

§ 19. Раздзяляльны мяккі знак і апостраф

4. Апостраф пішацца пры раздзельным вымаўленні зычных з наступным галосным:

- пасля прыставак, якія заканчваюцца на зычную, перад *е, ё, ю, я* і націскным *і*: ад'е □зд, аб'я □ва, пад'ёмны, раз'ю □шыцца,, аб'і □нець, ад'юта □нт, ін'е □кцыя, кан'юнкту □ра;
- у сярэдзіне слова пасля губных *б, в, м, п, ф*, заднеязычных *г, к, х*, шыпячых *ж, дж, ч, ш*, зубных *д, т* і *р* перад літарамі *е, ё, і, ю, я*: б'еца, куп'ё, сям'я, Дзям'ян, вераб'і, В'етнам, саф'ян, Лук'ян, Х'юстан, д'ябал, інтэрв'ю, Пракоф'еў, бар'ер, Мар'іна Горка, Камп'ен;
- У складаных словах з першай часткай *двух-, трох-, чатырох-, шмат-* перад літарамі *е, ё, ю, я*: двух'ярусны, трох'ярусны, шмат'ядзерны, шмат'ёмісты

Заданне 10. Утварыце ад назойнікаў прыметнікі з дапамогай суфікса -ск-. Запішыце

- Смаргонь →
- Цзяньцзінь →
- восень →
- Скідаль →
- Марсель →
- Хатынь →
- Казань →
- Куньлунь →

Заданне 11. Калі замест пропуску трэба напісаць мяккі знак, пастаўце лічбу **1**, калі апостраф - лічбу **2**, калі апостраф і мяккі знак не пішуцца - лічбу **3**.

- Цікавая сен...ёра
- двух...ярусны ложкак
- раз...юшаны сабака
- вядомы куцюр...е
- наведалі дзет...яслі
- супер...якасць
- трэд...-юніён
- аб...ём памяці камп..ютара
- новая дзярж...юркалегія
- віна трам...арыста РГ

Заданне 12.

Запішыце словы па-беларуску

- суперинфляцыя
- Софья
- семьсот
- Алябьев
- трэцьекурсник
- чатыр'ярусны
- Касьян
- степь

§ 20. Правапіс абрэвіятур

1. У абрэвіятурах скарачаныя часткі пішуцца так, як у адпаведных поўных словах: *гарсавет* (гарадскі), *Гомсельмаш* (Гомельскі, сельскі, машынабудаванне), *ваенкамат* (ваенны камісарыят), *Цэнтрвыбаркам* (цэнтральная выбарчая камісія), *прафкам* (прафсаюзны камітэт), *ваенкам* (ваенны камітэт), *гарвыканкам* (гарадскі выканаўчы камітэт), *селькар* (сельскі карэспандэнт), *юнкар* (юны карэспандэнт), *член-кар.* (член-карэспандэнт), *газпрам* (газавая прамысловасць), *рыбгас* (рыбная гаспадарка), *інтэрнал* (інтэрнацыянальная паліцыя), *лінкар* (лінейны карабль)

§ 20. Правапіс абрэвіятур

5. Літарныя абрэвіятуры не трэба блытаць з умоўнымі графічнымі скарачэннямі, якія ўжываюцца на пісьме, але заўсёды чытаюцца поўнасьцю.

Скарачэнне слоў рэгламентуецца наступнымі правіламі:

- нельга скарачаць на галосную літару і на ь, на й і на ў;
- пры спалучэнні дзвюх аднолькавых зычных скарачэнне робіцца пасля першай зычнай: *насен. фонд*;
- пры збегу дзвюх або некалькіх зычных скарачэнне робіцца на апошнюю зычную: *народн. творчасць*;
- калі імя або імя па бацьку пачынаюцца з дыграфу Дз, то ў якасці ініцыяла выступае толькі літара Д: *Дзмітрый Дзмітрыевіч – Д.Д.*
- Пры графічных скарачэннях ставіцца кропка і захоўваюцца тыя ж знакі і пачатковыя літары, якія ўласцівы поўнаму напісанню: *В.-Д. к. (Волга-Данскі канал), с.-д. партыя (сацыял-дэмакратычная партыя), чл.-кар. (член-карэспандэнт).*

Заданне 13.

Запішыце абрэвіятуры па-беларуску

- Роно →
- Минэнэрго →
- Минавтопром →
- леспромхоз →
- Гостелерадио →
- Белсовпроф →
- обком профсоюзов →
- горисполком →

Заданне 14. З прапанаваных слоў утварыце і запішыце абрэвіятуры

- Тэатр юнага глядача →
- Абласны выканаўчы камітэт →
- Арганізацыя Аб'яднаных Нацый →
- Ваенны камісар →.
- Педагагічны савет →
- Інтэрнацыянальная паліцыя →
- Прафсаюзны камітэт →
- Прамысловы камбінат →

§ 22. Прыстаўкі

2. Прыстаўка **су-** пішацца ў назоўніках:

- дзе **су-** вылучаецца толькі гістарычна: *сусед, сувой, сувязь, супын, супынак, сутаргі, сумятня, супастат, супоня, суткі, сутокі, суцяга, сумёт, суштаў;*
- як правіла, у новых утварэннях, **калі ёсць слова і без су-**: *суграмадзянін, супалімер, сукрэдытор, сукіраўнік, супастаўшчык, сучлен, суапякун, супрацоўнік, суродзіч, сунаймальнік, супадчыннік, суадказчык, сузабудоўшчык, сувыканаўца і інш.*
- у словах, якія **без су- не ўжываюцца**: *суквецце, сузор'е, суладдзе, сугучча, суглінак, супесак, сукравіца, сузіральнік, сумежжа.*

§ 22. Прыстаўкі

3. Прыстаўка **су-** пішацца:

- у дзеясловах: *суадносіць, супадпарадкоўваць, сумяшчаць, суіснаваць, сустракаць, сутыкацца, супярэчыць, супастаўляць, суадпавядаць, супадаць*;
- у прыметніках: *сумежны, сувымерны, сувосевы, сукупны, суладны, сугучны, сучасны, сувымяральны, супольны, сумесны, суцэльны*;
- у прыслоўях: *супраць (супроць)*.

4. Прыстаўка **су-** захоўваецца ў лексемах, словаўтваральна звязаных са словамі, што маюць прыстаўку **су-**: *сутачны (суткі), суцяжнічаць (суцяга), сурэдактарстваваць (сурэдактар), суапякунства (суапякун), сузіранне (сузіраць), сумяшчальнік (сумяшчаць), сустрэчны (сустрэча), супярэчлівасць (супярэчлівы), сумежнасць (сумежны), супольнасць (супольны), сумесна (сумесны), насуперак (супраць) і інш.*

§ 22. Прыстаўкі

5. Прыстаўка *са-* пішацца:

- у некаторых назоўніках, дзе прыстаўка выдзяляецца толькі гістарычна: *сасуд, савет, сабор, саюз, саслоўе*;
- у запазычаннях і кальках (пераважна з рускай мовы): *саіскальнік, сакурснік, садружнасць, сатрапезнік, сачыненне, састаў, саслужывец* і інш.

§ 22. Прыстаўкі

6. Прыстаўка **са-** захоўваецца:

- у лексемах, словаўтваральна звязаных са словамі з прыстаўкай **са-**: *саўдзел* (*саўдзельнік*), *саслоўны* (*саслоўе*), *састыкоўванне* (*састыкаваць*), *састаўляць* (*састаў*), *сашчэпка* (*сашчапіць*), *сапраўды* (*сапраўдны*) і інш.;
- у дзеясловах, калі **са-** з'яўляецца варыянтам **с-** (перад збегам зычных): *садраць* (параўн.: *здзяру*), *сагнаць* (параўн.: *зганю*), *саскочыць*, *сажмурыць*, *сасмажыць*, *саслабець*, *сасватаць*, *састроіць*, *сашмаргнуць*, *сашпіліць*, *саштурхнуць*, *сасмягнуць*, *сагнуць*, *саграшыць*, *сашчыкнуць*, *сашчапіць* і інш.;
- у прыметніку *сапраўдны* і вытворных ад яго.

Спрэчныя выпадкі напісання прыставак су- і са- вызначаюцца па слоўніку.

Заданне 15.

Калі замест пропуску пішацца прыстаўка су-, пастаўце лічбу 1, калі прыстаўка са- – лічбу 2.

- ...сніць сон
- ...наймальнік
- ...стыкавань
- ...іскальнік вучонай ступені
- ...вязны патрызанскага атрада
- ...рэдактар кнігі
- ...дружнасць Незалежных Дзяржаў
- ...пастаўляць факты
- ...апякунства дзяцей
- ...звоньваць вечарамі

Задание 16. Запішыце па-беларуску наступныя словы

- собеседник –
- созвучие –
- соавтор –
- соиздатель –
- соаренда –
- соисполнитель –
- совместимость –
- сокурсник –

§ 22. Прыстаўкі

10. У прыстаўцы **дыз-** пішацца **з** перад галоснымі (у тым ліку ётаванымі) і **с** – перад зычнымі: дызасацыяцыя, дызартрыя, дыз'юнцыя, дысгармонія, дыспрапорцыя, дыскваліфікаваць, дысфункцыя, дыскрэдытаваць, дыскамфорт.
11. Прыстаўка **дэз-** пішацца нязменна: дэзадарант, дэзактывацыя, дэзарыентацыя, дэзынфекцыя, дэзынтэграцыя, дэзурбанізацыя.

§ 22. Прыстаўкі

13. Пры спалучэнні прыставак (*аб-, ад-, раз-, над-, пад-, з-(с-), уз-, перад-, дэз-, суб-*) са словамі, якія пачынаюцца з *i* у адпаведнасці з вымаўленнем замест *i* пішацца **ы**: *абыграць, абымшэлы, абынтэлігенціца, зымправізаваць, зыначаны, зысці, сысці, спадыспаду (спадысподу), спадылба, субынспектар, дэзынфармацыя, дэзынфіцыраваць.*

§ 22. Прыстаўкі

13. Пасля прэфіксоідаў (*звыш-, між-, сярод-, пан-, супер-, транс-, контр-*) і захоўваецца: *звышімклівы, звышіндустрыяльны, звышінфляцыя, міжірыгацыйны, міжінстытуцкі, панісламізм, контрідэя, контрідра, суперінтэлект, трансіндыйскі.*

У складанаскарочаных словах, першая частка якіх заканчваецца на цвёрды зычны, пачатковае і другога слова пішацца нязменна: *педінстытут, дзяржінспектар, палітінфармацыя, медінструменты, спецінструктаж, гарінспекцыя і інш.*

Задание 17

Пры дапамозе ўказаных прыставак
утварыце і запішыце новыя словы

- без + ядзерны →
- без + шкодны →
- дыз + прапорцыя →
- з + імправізаваць →
- ад + іменны →
- дыз + гармонія →
- контр + ідэя →
- дыз + асацыяцыя →
- дэз + інфіцыраваць →
- суб + інспектар →

§ 23. Суфікси

1. Пераважная большасць запазычаных дзеясловаў ужываецца з суфіксам **-ава-** (**-ява-**):
дэградаваць, фальсіфікаваць, арыентаваць, прагназаваць, балансаваць, цытаваць, аналізаваць і інш.

§ 23. Суфіксы

2. Дзеяслоўны суфікс *-ірава-* (*-ырава-*) ужываецца:

- калі без гэтага суфікса ўзнікае аманімія дзеясловаў з дзеясловамі з суфіксам *-ава-* (*-ява-*): *буксіраваць* – *буксаваць*, *парадзіраваць* – *парадаваць*, *газіраваць* – *газаваць*, *камандзіраваць* – *камандаваць*, *паніраваць* – *панаваць*, *фарміраваць* – *фармаваць*;
- калі дзеяслоў без *-ір-* (*-ыр-*) губляе сваю фармальную і семантычную акрэсленасць: *бавіраваць*, *гарманіраваць*, *курыраваць*, *фантазіраваць*, *татуіраваць* і інш.;
- калі дзеяслоў мае вузкатэрміналагічнае значэнне: *манціраваць*, *аксідзіраваць*, *зандзіраваць*, *дэкаціраваць*, *юсціраваць*, *парафіраваць*;
- у некаторых выпадках паралельна ўжываюцца дзе формы: *дэмаскіраваць* – *дэмаскаваць*, *акупіраваць* – *акупаваць*, *курсіраваць* – *курсаваць*, *калькіраваць* – *калькаваць*, *базіраваць* – *базаваць*.

Задание 18. Ад прапанаваных назоўнікаў пры дапамозе суфіксаў *-ава-* (*-ява-*), *ірава-* (*-ырава-*) або *-ір-* (*-ыр-*) утварыце і запішыце дзеясловы

- аналіз →
- гармонія →
- шок →
- віза →
- камандзіроўка →
- кансультацыя →
- фінансы →
- акупацыя →
- прэмія →

§ 26. Вялікая і малая літары ў назвах асоб, звязаных з рэлігіямі, назвах міфалагічных і казачных герояў

1. З вялікай літары пішуцца:

- асабовыя назвы **вышэйшых** божастваў (бостваў) у рэлігійных кultaх, а таксама ўсе словы ў спалучэннях, якія змяшчаюць гэтыя назвы: *Бог, Саваоф, Алах, Яхве, Шыва, Вішну; Госпад (Гасподзь), Усявышні, Уладыка Нябесны, Усемагутны Бог, Святая Тройца, Бог Айцец, Бог Сын, Божы (Боскі) Сын, Бог Дух Святы, Святы Дух, Прасвятая Тройца, Божая (Боская) Маці, Прачыстая Уладычыца Нябесная, Прасвятая Дзева Марыя, Царыца Нябесная, Месія;*
- прыметнікі, утвораныя ад слова *Бог: Божы (Боскі) суд, Божы (Боскі) храм, Божая (Боская) міласць;*
- асабовыя імёны (і ўсе словы ў састаўных асабовых назвах, акрамя агульных назваў) заснавальнікаў рэлігійных вучэнняў, а таксама біблейскіх асоб (апосталаў, прарокаў, святых і інш.): *Ісус Хрыстос, Буда, Брахма; Іаан Хрысціцель, Святы Павел (апостал);*
- імёны легендарных і міфічных асоб, язычніцкіх багоў: *Антэй, Зеўс, Тытан, Венера, Фурыя, Дажбог, Жыжаль, Пярун, Іуда (Юда), Каін, Цмок, але* як агульныя назвы: *пярун – удар грому, іуда (юда) – здраднік, цмок – змей, тытан – волат, фурыя – злосная істота;*

§ 26. Вялікая і малая літары ў назвах асоб, звязаных з рэлігіямі, назвах міфалагічных і казачных герояў

1. З вялікай літары пішуцца:

- уласныя назвы ўяўных і казачных істот, герояў літаратурных твораў: *Папялушка, Чырвоная Шапачка, Калабок, Снягурачка, Дзед Мароз, Баба-яга, Пегас, Буцэфал, Атлант*, **але** як агульныя назвы: *дзед-мароз* – ёлачнае ўпрыгожанне, *баба-яга* – агідная старая, *буцэфал* – стары конь, *атлант* – у архітэктуры;
- агульныя назвы істот, а таксама з’яў і прадметаў, калі яны персаніфікуюцца, выступаюць у ролі імёнаў герояў літаратурных твораў (у казках, байках і інш.): *Мядзведзь, Воўк, Ліса (Ліска), Заяц (Зайка), Асёл, Каза-дзераза, Коцік-варкоцік, Варона, Сарока-белабока, Воран, Певень, Бусел-клекатун, Карась-лежабок, Сонца, Праўда, Крыўда, Смерць* і інш.

§ 26. Вялікая і малая літары ў назвах асоб, звязаных з рэлігіямі, назвах міфалагічных і казачных герояў

2. З малой літары пішуцца:

- слова бог (*гасподзь*) ва ўстойлівых выразах, звязаных з выказваннем розных пачуццяў у прастамоўі, а не са зваротам да Бога паводле рэлігійнай абраднасці і ўяўленняў: *бог яго ведае* (не маю ўяўлення), *божа* (*божачка*) *ты мой* (вялікае здзіўленне), *божа збаў* (ні ў якім разе), *дай божа* (няхай), *крый бог* (*божа*), *не давядзі бог* (*божа, госпадзі*), *ратуй божа, дзякаваць* (*дзякуй*) *богу* (*табе, госпадзі*), *бог з табой* (*з ім, з вамі*), *алах з ім*;
- слова бог з агульным значэннем боства ў спалучэнні з асабовай назвай або з назоўнікам з агульным значэннем у родным склоне: *старажытны славянскі бог Пярун, бог сонца Дажбог, Сварог – бог неба*;
- агульныя назвы ўяўных істот: *архангел, анёл, херувім, фея, муза, чорт, д'ябал, нячысцік, дамавік, лясун, русалка, гном, троль, здань, ірад і інш.*

§ 29. Вялікая і малая літары ў найменнях пасадаў і званняў, ветлівых зваротах і спецыяльных абазначэннях

З вялікай літары пішуцца:

- словы або спалучэнні слоў, якія з'яўляюцца **афіцыйнымі назвамі асобы па вышэйшых дзяржаўных і рэлігійных пасадах**: *Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь, Прэм'ер-міністр Рэспублікі Беларусь, Кіраўнік Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, Старшыня Палаты Прадстаўнікоў Нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь, Старшыня Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь, Генеральны пракурор Рэспублікі Беларусь, Міністр адукацыі Рэспублікі Беларусь, Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі, Мітрапаліт Мінска-Маладзечанскай мітраполіі і апостальскі адміністратар Пінскай дыяцэзіі, Каралева Аб'яднанага Каралеўства Вялікабрытаніі і Паўночнай Ірландыі, Імператар Японіі, Папа Рымскі, Патрыярх Маскоўскі і ўсяе Русі, Далай-Лама.*
- У неафіцыйным ужыванні словы *прэзідэнт, міністр, старшыня* пішуцца з малой літары: *візіт прэзідэнта, выступленне старшыні, прыём у караля, загад імператара; але: выбары Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь*

§ 29. Вялікая і малая літары ў найменнях пасадаў і званняў, ветлівых зваротах і спецыяльных абазначэннях

З вялікай літары пішуцца:

- словы або спалучэнні слоў, якія з'яўляюцца назвамі асобы па вышэйшых дзяржаўных узнагародах Рэспублікі Беларусь і іншых краін (акрамя слова *кавалер*): *Герой Беларусі, Герой Савецкага Саюза, Герой Сацыялістычнай Працы, Георгіеўскі кавалер, кавалер ордэна Ганаровага Легіёна*;
- у розных афіцыйных пасланнях, лістах з вялікай літары пішацца займеннік **Вы** як форма ветлівага звароту да адной асобы;
- з вялікай літары ў асобным стылістычным ужыванні могуць пісацца такія агульныя назвы, як *Радзіма, Айчына, Чалавек* (у значэнні чалавецтва);
- словы ў назвах бакоў у дагаворах, пагадненнях, кантрактах: *Высокія Дагаворныя Бакі, Аўтар і Выдавецтва, Заказчык і Выканаўца*.

§ 30. Вялікая літара ў назвах дзяржаўных і нацыянальных сімвалаў, рэліквій, дзяржаўных узнагарод, прэмій, грамат, прызоў

З вялікай літары пішуцца:

- усе словы (акрамя агульнай назвы) у назвах дзяржаўных і нацыянальных, ваенных і культурных рэліквій: *Сцяг Перамогі, Крыж Ефрасінні Полацкай, Курган Славы, Курган Бессмяротнасці, Востраў Слёз, Помнік Перамогі;*
- усе словы ў назвах ордэнаў і медалёў (акрамя слоў *медаль, ордэн і ступень*): *медаль “Залатая Зорка” Героя Савецкага Саюза, медаль “Залатая Зорка” Героя Сацыялістычнай Працы, Залатая Зорка Героя Беларусі, ордэн Айчыны I (II, III) ступені, ордэн Маці, ордэн Пашаны, ордэн Францыска Скарыны, ордэн Ганаровага Легіёна (Францыя), Георгіеўскі Крыж; але: ордэн Дружбы народаў.*
- першае слова ў назвах дзяржаўных сімвалаў, дзяржаўных і міжнародных прэмій, грамат, прызоў і інш.: *Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўная прэмія Рэспублікі Беларусь, Ганаровая грамата Нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь, Ганаровая грамата Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь, Міжнародная прэмія Міру, Нобелеўская прэмія, Кубак свету, Кубак федэрацыі, Каралеўскі кубак.*

ПАМЯТНЫХ

І знамянальных падзей і дат, перыядаў і эпох

Новае ў правапісе

1. З вялікай літары пішуцца:

- аднаслоўныя ўласныя назвы і першае слова ў састаўных назвах дзяржаўных, традыцыйных і рэлігійных святаў: *Дзень Канстытуцыі, Дзень Перамогі, Дзень Незалежнасці Рэспублікі Беларусь (Дзень Рэспублікі), Новы год, Дзень жанчын, Свята працы, Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі, Нараджэнне Хрыстова, Дзень памяці, Дзень беларускай навукі, Дзень ведаў, Ушэсце Гасподняе, Уваскрэсенне Хрыстова, Вялікая субота, Таццянін дзень, Радаўніца, Вялікдзень, Каляды, Купалле, Дабравешчанне, Наўроз, Рамадан.*

§ 33. Вялікая літара ў назвах з двукоссем

З вялікай літары пішуцца ў двукоссі:

- назвы вытворчых марак тэхнічных вырабаў (машын, механізмаў, прылад, збудаванняў і інш.): аўтамашына «Жыгулі», камбайн «Ніва», трактар «Беларус», тэлевізар «Гарызонт», іянізатар «Аніён-40Т», радыёпрыёмнік «Селена-403».
- Назвы саміх вырабаў (акрамя назваў, што супадаюць з асабовымі і геаграфічнымі назвамі) пішуцца ў двукоссі **з малой літары**: “масквіч”, “вольва”, “боінг” (самалёт), “гарызонт” (тэлевізар); **але**: “Мінск” (халадзільнік), “Волга” (аўтамабіль)

Задание 19. Прапанаваныя словы запішыце ў адпаведныя пустыя клеткі табліцы, захоўваючы арфаграфічныя нормы

Буда, вялікдзень, ісус хрыстос, крыж гасподні, біблія, іегова, дабравешчанне, евангелле, новы заповіт, гроб гасподні, алах, мухамед, святы дух, каляды, каран, стары заповіт, пасха хрыстова, шыва, псалтыр, руская праваслаўная царква, рамазан, брахма, талмуд, веды, курбан-байрам, дзева марыя, вялікі пост, заратустра.

Імёны багоў у розных рэлігіях	
Словы, якія традыцыйна абазначаюць найважнейшыя рэлігійныя паняцці	
Імёны заснавальнікаў рэлігій	
Назвы культавых кніг	
Назвы рэлігійных святаў, пастоў	

Задание 20. Раскройте дужкі і ўстаўце прапушчаныя літары. Лічбы запісвайце словамі

- 5 лістапада 1512 года ў ц...ркве /С,с/вятога Урбана сабралася кал...гія найслаўнейшых /Д,д/актароў /М,м/астацтваў і /М,м/едыцыны /П,п/адунскага /У,ў/ніверсітэта, каб вырашыць пытанне аб допуску да экзам...наў на ступень /Д,д/октара /М,м/едыцыны Францыска Скарыны.
- Трохі ...боку стаяў стары кароцэн.. .кі "(М, м)асквіч".
- У хату /Л,л/есавік прынёс калыску цікавых казак поўную і сноў. Пра /Ч, ч/арадзея, /Р,р/ымшаву папліску, пра бацьк(ін, аў) дар і пра яго сыноў.
- У мяк...ай цішы кол...раў ласкавых успыхваюць аген...чыкамі травы, дзе /Ф,ф/ея мне пакінула сл...ды.
- Святліцца /М,м/лечны /Ш,ш/лях – планетны мост. Ён /Р,р/озуму /В,в/ышэйшага тварэнне!
- Мурашка ў гэтым свеце неабдымным, малю я /Б,б/ога: "Дай яшчэ адну пагодную, клопотную в...сну!"
- На /К,к/упалле там птушка садзіцца, пяе, у /П,п/іліпаўку воўк нема вые.
- Праз а...чыненае акно заляцела ў мой пакой /Б,б/ожая /К,к/ароўка і прысела на прынт...р.
- На сустрэчу да студэнтаў /Б,б/еларускага /Дз,дз/яржаўнага /Т,т/эхналагічнага /У,у/ніверсітэта завіталі /М, м/іністр /А,а/адукцыі /Р,р/эспублікі /Б, б/еларусь, /С, с/таршыня /С,с/авета /Р,р/эспублікі /Н,н/ацыянальнага /С,с/ходу /Р,р/эспублікі /Б, б/еларусь, а таксама /М,м/ітрапаліт /М,м/інскі і /С,с/луцкі, /П,п/атрыяршы /Э э/кзарх /У,у/сяе /Б,б/еларусі.
- Ефрасіння /П,п/олацкая ў немаладым ужо ўзросце накіравалася да /Г,г/роба /Г, г/асподняга.

§ 41. Правілы пераносу простых, складаных, складанаскарочаных слоў, умоўных графічных скарачэнняў і іншых знакаў

- 2. Калі ў сярэдзіне слова паміж галоснымі маецца спалучэнне **зычных**, то пераносіцца на наступны радок або **ўсё гэта спалучэнне, або любая яго частка**. Можна пераносіць: *ся-стра, сяс-тра, сяс-тра; во-стры, вос-тры, вост-ры; пту-шка, птуш-ка; кро-пля, кроп-ля; ма-ста-цтва, мас-тац-тва, мас-тацт-ва; ра-змова, раз-мова; за-става, зас-тава; ра-скрыць, рас-крыць, раск-рыць; бя-скрыўдна, бяс-крыўдна, бяск-рыўдна; дзя-ці-нства, дзя-цін-ства, дзя-цінс-тва, дзя-цінст-ва; двац-цаць, два-цццць, калос-се, кало-ссе, сол-лю, со-ллю, памяц-цю, памяц-цю, мыц-ца, мы-цца, паа-бапал, па-абапал, насе-нне, насен-не.*

§ 41. Правілы пераносу простых, складаных, складанаскарочаных слоў, умоўных графічных скарачэнняў і іншых знакаў

3. Пры пераносе нельга:

- пакідаць або пераносіць на наступны радок **адну літару**, нават калі яна адпавядае складу: *аса-ка, лі-нія, ра-дыё, еха-лі, па-коі*. Нельга пераносіць: *а-сака, ліні-я, рады-ё, е-халі, і-кол, а-са, я-на, ю-нак, ма-я, а-рыя, а-лея, А-зія* і інш.;
- разбіваць пераносам спалучэнні літар **дж** і **дз**, калі яны абазначаюць на пісьме гукі [дж], [дз']: *ура-джай, са-джаць, радзі-ма, ха-дзіць*. Спалучэнні **дж** і **дз** можна разбіваць пераносам, калі **д** адносіцца да прыстаўкі, а **з**, **ж** – да кораня: *пад-жары, ад-жаць, пад-земны, ад-значыць*;
- аддзяляць ад папярэдняй галоснай літары **й** і **ў**: *сой-ка, бой-кі, май-стар, дай-сці, зай-мацца, праў-да, слоў-нік, маў-чаць, заў-тра, праў-нук*;
- аддзяляць **мяккі знак (ь)** і **апостраф** ад папярэдняй зычнай: *буль-ба, прось-ба, вазь-му, бур'-ян, сем'-яў, мыш'-як*.